

Ролята на Гръцката Патриаршия по време на Турското господство на Балканите

Статия от Крист Анастасов, сп.
Балканика, год. 2, книжка 3 (1968 г.)

Рухването на краткотрайните държавици на Балканите през 14 век не беше последвано от съществена смяна в етнографския състав на населението на Полуострова. Политическите структури преживяха възход и падение без това да се доведе до опити за сливане на населението в едно общо национално тяло. В действителност националната идея не се припокриваше с идеята за национална държава в съвременния и вид. Българи, сърби, румъни, албанци си останаха такива през всички редуващи се режими. По тази причина, старият етнически състав си остана непроменен до началото на Турското нашествие, изравняващо всички националности, оставени в спящо, пасивно състояние.

Османският режим неволно доведе до разбиване на националното съзнание на покорените балкански народи по възможно най-успешен начин. Той забрани или асимилира техните господстващи слоеве и войнството. В обществата останаха само селяни-земяделци, чиято единствена етническа спойка остана религията. И в нея също режимът правеше всичко възможно да принизи националния или етнически елемент във вероизповеданието до най-ниска степен. Щом религията на всички покорени народности е една и съща, т.е. източно православна, то турците решиха да признаят само едно духовенство като представител на *раята* (или поданиците-православни християни). За тази цел беше избрано знатното гръцко духовенство от Константинопол (Цариград). *Фенер* (по името на гръцкият квартал в града, в който се намира Патриаршията) остана единствената официална православна Църква в Империята. С нарочен декрет на Гръцката Константинополска патриаршия бяха ликвидирани последните останки от автономната Българска Църква - Охридската Архиепископия, съхранена до 1767 г. По същия начин беше закрыта и Сръбската Ипекска Патриаршия през 1766 г. Като следствие, в официалната терминология на турската администрация целокупното православно население беше наречено с общо име *рум-миллет* (от *ромеи*, както наричаха себе си до неотдавна съвременните гърци).

Османското устройство на Балканите нанесе вреди на всички християнски народи, но особено на българите. Гърци, сърби и румъни действително загубиха политическата независимост, но бяха способни да запазят своята духовна цялост, гърците – през цялото турско владичество, сърби и румъни – за по-кратък период. Измежду всички балкански народи гърците най-лесно спечелиха благоволенieto на турската власт и използваха извоюваното привилегировано положение за осъществяване на националните си идеали. Тяхната политическа свобода беше загубена, но им бяха запазени верските и граждански права. Константинополската Патриаршия остана незасегната. Не само че позицията и беше укрепена, но и от Султана тя получи привилегии, на каквито не се беше радвала дори при Византийските владетели. Гърците, под името *рум-миллети* образуваха отделна общност в Османската Империя, начело с Патриарх. На тях беше дадена пълна църковна и гражданска автономия.

Забраната на Българската Охридска Архиепископия през 1767 г. постави българите под пряко духовно разпореждане на гръцкия Константинополски Патриарх. Всички

църковни дела в българските епархии бяха ръководени и администрирани от гръцки владици и само по голямо изключение за епископ можеше да е назначен българин. Тъй като Патриархът и неговите владици представляваха официално християните пред централната и провинциалните власти, на практика в Империята българите и сърбите бяха без собствени представители на тяхната народност. Във всички взаимоотношения с властите те бяха преставлявани от гърци.

Гръцкият Патриарх чрез особен декрет на Султан Мохамед II (покорителят на Константинопол през 1453 г.) беше с най-висш ранг на *паша* или *везир* (държавен министър). Владичите също бяха с граждански чин, приравнен към административната йерархия в Империята.

Всички авторитетни изследователи на тази епоха описват като най-жалко състоянието на гръцката Църква под турското владичество. От най-високите църковни санове до най-обикновените църковни служители, всички се продаваха срещу рушвет чрез наддаване. По такъв начин на патриаршеския престол често сядаше някой позорящ не само религията, но и самата моралност.

Владичите обикновено бяха хора с ниско достойнство, алчни и ненаситни, заети с изтръгване на пари от низшето духовенство и от миряните по разни начини и под всякакъв предлог. На всичко отгоре, особено след началото на 19 век, се въведе стройна система на елинизация на не-гръцкото население и тя се следваше най-ревностно. Този процес беше най-силен в българските земи от всички останали краища на Империята.

В България, турска провинция до 1878 г. без политически и религиозни права, юрисдикцията на гръцкия Патриарх и неговите епископи беше непокътната и абсолютна. Високите налози, извлечени от гръцките владици бяха малък повод за съпротива, но взети заедно с тежките данъци, такси и изнудвания от страна на турската държава и на местни велможи, представляваха тежко бреме за народа.

Далеч по-омразна и опасна за нацията беше забраната на българския език в училищата и на църковно-славянската литургия в църквите. Българите бяха третирани като глупави, езикът им считан за варварски и всичко българско - обект на омраза. В градовете и селата на България се допускаха само гръцки училища и всеки що-годе начетен българин, просмукан от духа на гръцкото образование, се срамуваше от рода си и гордо се наричаше грък.

До 30-те години на 19 век Гръцката Патриаршия в Константинопол държеше под пълен контрол църковната и училищната администрация по българските земи. Използвайки до съвършенство психологията на турците, Патриаршията не само че стана най-мощната верска организация в Османската Империя, но и се издигна до положение да играе ролята на втори политически фактор в държавата. Като следствие на огромния престиж, с който се ползваше Патриаршията пред Султаните, тя си извоюва правото за самостоятелни действия във верските и дори в политическите въпроси.

Най-висша цел на Патриаршията беше елинизацията на всички „външни“ народности в Империята, но особено на компактното българско население в Константинопол и Източна Тракия. След 1767 г., Българската Охридска Архиепископия, която беше сърцето на българщината, престана да съществува. Това стана възможно чрез мощното влияние на Патриарха над Султан Мустафа III (1757-1774, безсилен пред натиска да бъде закрыта мразената Българска Архиепископия.

Събитието съвпадна с царуването на Екатерина II в Русия (1762-1796), голям покровител на Източно-православната Църква и пламенен борец за възраждане на Нова Византийска Империя. Друго важно събитие по същото време, свързано с провизантийската политика на Екатерина, беше подписването на съюзен договор между Русия и Прусия на Фридрих Велики (1740-1786), който дотогава беше изявен приятел на Турция. Пряко следствие на постигнатото съгласие между двете сили и Константинополската Патриаршия бяха бунтовете на християнското население в Пелопонес, Крим, Черна Гора, Сърбия и България.

Това е причината, че по същото време, Патриаршията изживява своя зенит на власт и енергия. Забраната на Българската Охридска Архиепископия беше върховна победа над най-мразения и най-опасен неин съперник – българската народност. Така българите бяха лишени от техния единствен официален говорител и защитник. В този период Константинополската Патриаршия успя да попълни във всички епархии владишкия престол с гърци или елинизирани прелати.

Балканският полуостров сега изцяло падна под пълна църковна власт и подчинение на Патриаршията. Българската Църква, училища, социални институции, литература и дори езикът минаваха през най-тъмния период от историята на българския народ. Към политическата власт на Султана се прибави духовното подтисничество на Гръцката Константинополска Патриаршия.

Превод: Васил Попвасилев